

'Riefenstahl'

af Andres Veiel

- et undervisningsmateriale

- **Fag:** Tysk, Samfundsfag, Historie og Mediefag
- **Niveau:** Gymnasiale uddannelser
- **Overordnede temaer:** Krig, propaganda, misinformation og *fake news*, nazisme, kunst og politik, skyld, uskyld og skam, mediernes og individets ansvar
- **Forfatter:** Katrine Sommer Boysen

MOSTRA INTERNAZIONALE
D'ARTE CINEMATOGRAFICA
LA BIENNALE DI VENEZIA 2024
VINDER
Cinema and Arts Award

RIEFENSTAHL

EN FILM AF ANDRES VEIEL

BETA CINEMA / ARTEFAX / LINCENT PRODUCTIONS / PRODUCTIONS 1000 / SVUOL NORD / RA 905 / GABRIEL ANDRÉS VEIEL / "RIEFENSTAHL"
UN STEPHAN KIRCHMÜLLER / OLAF VON STILKE / ALFRED CASTRO / KURT GÖSSER / GÉORG ARNDT / GÖRGEN TONY KIRCHMÜLLER / WOLFF PRAVADA / ANDRÉAS MATTHIAS LEMPERT / ANDRÉAS MÜLLER / PETER PETER / MARIO ELI / CHRISTIANE KÄSTNER
PRODUCTION: MARIUS WIGGENS / PRODUCTION: ANNE UHLMANN / CO-PRODUCTION: SYLVIA KUNIG / URBICHTSTEN / FACILITATION: ERIC MAASS / EDITOR: ANHUA MALABAR / CAST: PHILIP VEIEL
VINEYARD / WDR / SWR / NDR / ZDF / ARD / PRO / MAJESTIC / PETER / KAMERA FILM

Kort om undervisningsmaterialet

Det er et imponerende stykke arbejde, der ligger bag tyske Andres Veiels dokumentariske portræt af Leni Riefenstahl. Som en den første nogensinde har han fået adgang til Riefenstahls private arkiv, der byder på en detaljeret samling af vidnesbyrd om en af filmhistoriens mest problematiserede skikkelser. Indholdet i de 700 kasser med manuskripter, breve, noter, filmuddrag, fotografier, hjemmevideoer og telefonoptagelser, som Riefenstahl efterlod sig, da hun døde som 101-årig i 2003, tegner tilsammen et komplekst og ofte selvmodsigende portræt af en kvinde og en kunstner, der ofte ikke var bevidst om sin egen magtposition.

'Riefenstahl' skal ses både som en historisk dokumentarfilm, som kaster lys over Nazitysklands uhyrligheder og en nationalsocialistiske ideologis propagandistiske natur, og som en fortælling, der peger ind i nutiden, hvor misinformation, *fake news* og tvivlsom omgang med sandheden er blevet en central del af vores tids politiske magtudøvelse i en medievirkelighed, der spiller på langt flere tangenter end tilfældet var i 1930'erne og 1940'erne.

Dette undervisningsmateriale er målrettet undervisning på gymnasiale uddannelser og henvender sig specifikt til tysk-, historie-, samfundsfags- og mediefagslærere. Efter et kort referat af filmen følger en række arbejdsopgaver, der taksonomisk bevæger sig fra den redegørende til det analyserende og perspektiverende. Der er også skriveøvelser målrettet tyskundervisningen, samt mediefaglige analyseopgaver, der handler om dokumentargenren og audiovisuel formidling.

Specifikke læringsmål:

- At analysere og forstå den samtid, Riefenstahl lavede sine propagandistiske film i
- At forstå og analysere propagandaens rolle for spredning af en bestemt politisk ideologi
- At diskutere og reflektere kritisk over forholdet mellem kunst og politik
- At drage paralleller til nutidens politiske og arena og analysere, hvilken rolle propaganda og misinformation spiller i dag
- At reflektere over mediernes magt

Bag om filmen

Få mennesker kom så tæt på Adolf Hitler og hans politiske inderkreds som Leni Riefenstahl. Hun blev født i 1902 og endte efter en gryende karriere som danser og skuespiller bag kameraet på nogle af de mest epokegørende nazistiske propagandafilm, såsom 'Viljens triumf' (1935) og 'Olympia' (1936). Men trods sin position tæt på Hitler blev Riefenstahl ved med til sin død at anfægte sin forbindelse til Hitlers regime og nægter at se sig selv primært som en politisk filmskaber.

Men, spørger dokumentarist Andres Veiel i sit omfattende arbejde med at portrættere Riefenstahl gennem hendes overvældende personlige arkiv, kan man overhovedet adskille kunsten fra kunstneren, og er det muligt at lave bestillingsarbejde for Hitler og samtidig insistere på at være uden skyld i forhold til påvirkningen af befolkningen?

Med eftertidens øjne er det meget vanskeligt at se, hvordan Riefenstahls film skulle kunne ses som andet end nationalsocialistisk propaganda, og på den måde trækker Veiels historiske portræt lange tråde ind i vores nutid, hvor både Rusland og USA fra helt officielt hold spreder misinformation som et led i deres magtudøvelse.

Arbejdsspørgsmål inden filmen:

- Det er afgørende for forståelsen af filmens tematisering af Riefenstahls position i Hitlers regime at kende til historien om Anden Verdenskrig og tiden op til og efter. Læs om krigen og tal om, hvad eleverne ved og ikke ved om den.
- Introducer centrale begreber som fx nazisme og propaganda. Få eleverne til at forklare, hvad det betyder og diskuter senere, hvordan begreberne bruges i filmen.
- Find klip fra Riefenstahls film på Youtube. Der ligger masser af klip fra fx 'Viljens triumf' og 'Olympia'. Se dem sammen på klassen og lad eleverne fortælle om deres umiddelbare indtryk af deres æstetik og deres måde at formidle ideologi. Vær opmærksom på, at mange af billederne – ikke mindst fra 'Viljens triumf' – er meget stærke.
- Plakaten til 'Riefenstahl' viser et close-up af Leni Riefenstahls ansigt, men det er ikke et fotografi, men derimod en collage af en masse små fotografier fra arkivet. Tal med eleverne om, hvilket indtryk de får af filmen baseret på plakaten.

'Riefenstahl' – filmens handling

"Et folk, en fører"

Hvem var Leni Riefenstahl (1902-2003), og i hvilket omfang var hun bevidst om sin rolle i den nazistiske propagandamaskine i årene op til og under Anden Verdenskrig? Det er det helt centrale spørgsmål i Andres Veiels dokumentarportræt 'Riefenstahl', der gennem en arkivhistorisk metode tegner et billede af Riefenstahl som menneske, kunstner og politiske individ.

Filmen er ikke kronologisk struktureret og adskiller sig dermed fra mange andre historiske portrætfilm. Veiel er nemlig ikke interesseret i at finde en entydig forklaring på eller sandhed om, hvorfor Riefenstahl som ung endte med at blive en helt central aktør i det nazistiske regimes kommunikation og den primære billedmager i den omfattende propagandamaskine.

I stedet for at lede efter kontante svar bevæger Veiel sig ind i gråzonerne og portrætterer gennem det righoldige arkiv Riefenstahl som en mangefacetteret figur, der både fremstår naiv og velovervejet, og som både virker bevidst om sine films betydning og uvillig til at tage ansvar.

En ting står klart: Riefenstahl var stærkt fascineret af Hitler. Hun blev magnetiseret, da hun hørte ham tale for første gang, siger hun i et af det tv-interviews, som er bevaret i arkivet. Hun havde i 1932 aldrig hørt udtrykket 'nazi', påstår hun og ændrer ikke sin forklaring, selvom interviewerens påpeger, at det udtryk altså var både alment kendt og vidt udbredt på det tidspunkt. Også Hitler blev fascineret af Riefenstahl, der efter at have markeret sig som danser og stumfilmstjerne bjergtog Tysklands nye førerskikkelse med spillefilmen 'Det blå lys', som Riefenstahl både instruerede og spillede hovedrollen i, og som frem til hendes død står som det, arbejde hun allerhelst vil huskes for i eftertiden.

Relationen til Hitler udviklede sig snart til et nært venskab og en magtfuld politisk alliance. Hitler og Goebbels bestilte filmværker hos Riefenstahl, der skulle cementere Tysklands herredømme og med film som 'Viljens triumf', der skildrer nazipartiets årsmøde i Nürnberg i 1934, og 'Olympia', der er optaget under OL i Berlin i 1936, var Riefenstahl med til at tegne de æstetiske rammer for den nationalsocialistiske ideologi og fokus på sunde, unge kroppe og et folk, der samles under én stærk førerskikkelse.

"For at noget kan huskes, må andet glemmes"

I Riefenstahls arkiver finder Veiel rigelige beviser på de nære forhold mellem Riefenstahl og Hitler. Han sender hende roser forud for verdenspremierer på 'Olympia' på filmfestivalen i Venedig, mange fotografier viser hjerteligheden mellem dem, ligesom breve fra Riefenstahl til Hitler mere end antyder varme og ømhed. Også Goebbels og den nazistiske chefarkitekt Albert Speer var Riefenstahl tæt på, selvom hun anklager dem begge for at forsøge at forgribe sig på hende.

Men hver gang hun i interviews konfronteres med disse relationer, reagerer hun med hidsighed og trods. Det er ikke minder, som Riefenstahl har lyst til skal stå klart for eftertiden. Så da hun i slutningen af 60'erne beslutter sig for, med hjælp fra sin 40 år yngre assistent og partner Horst Kettner, at skrive sine erindringer, er der noget, der får plads, men andet ignoreres. "For at noget kan huskes, må andet glemmes", som det lyder i filmens voice-over.

Ud over sin placering i Hitlers inderkreds, vil Riefenstahl gerne have fjernet alle antydninger om, at hun kendte til deres politiske agenda. Hun fastholder sin uvidenhed og insisterer på, at hun ikke havde nogen intention om at hendes film skulle kunne forstås som nazipropaganda. I et interview fra 1976 konfronteres Riefenstahl med en kvindelig arbejder, der er født samme år som hun. Den anonyme kvinde finder det fuldkommen forrykt, at Riefenstahl skulle have været ubevidst om datidens rædsler, som alle, også dengang, kendte til. Kvinden fortæller, at hun selv allerede i 1930'erne var bestyrtet over, at en kvinde kunne lave den slags umenneskelige film. Riefenstahl selv sidder og ser lamslået til og nægter at tage ansvaret på sig. Hun mener ikke, at hun havde et valg i forhold til filmens indhold og æstetik, og mener i øvrigt, at 'Viljens triumf' ikke handler om andet end "arbejde og fred", mens der i

filmen tydeligt taler om racerenhedens betydning for et samfunds overlevelse og om at stoppe ”jødernes løgnagtighed.”

Men det skal vise sig, at Riefenstahl ikke står alene med sin oplevelse af fortiden, og hun arkiverer nøjsomt alle de reaktioner hun får fra den tyske befolkning, hvor mange erklærer sig enige med hende. Hun gemmer også på reaktioner fra ”jøder, kommunister og anderledes tænkende”, som de arkiveres som i hendes systemer.

Kan kunstneren være upolitisk og fritages for ansvar?

Riefenstahl omtaler flere gange sig selv som en kunstner, hvis virke står i modsætning til politikerens. Hun har i sine film ikke haft plads til den virkelige verden, som hun siger, og insisterer derfor også på at kunne forholde sig fuldkommen æstetisk til sine film. Også den berømte scene fra ’Viljens triumf’, hvor de nazistiske flag flagrer for at hylde Hitler.

Også ’Olympia’, der i sin tid var det dyreste dokumentarprojekt nogensinde, hvor Riefenstahl fascineres af de atletiske kroppe og ikke mindst den amerikanske løber og længdespringer Jesse Owens imponerende fysisk, betragter hun som et stykke distanceret kunst. Riefenstahl beskriver, at mødet med Owens under OL var første gang hun så et ”sort menneske”, og hun er helt bevidst om nærmest udelukkende at have fokuseret på ham i råoptagelserne.

’Olympia’ er blevet set som et udtryk for nazismens dyrkelse af menneskelig perfektion, og Riefenstahl ser ingen problemer i, at hun aldrig ville have lavet en film om mennesker med handicap. Det interesserer hende ikke. Til gengæld kan filmens æstetiske iscenesættelse af de stærke kroppe ses som en direkte forlængelse af det antikke ideal om, at ”de smukkeste kroppe skal finde hinanden”, som Hitler gengiver i sit selvbiografiske manifest ’Mein Kampf’ fra 1925.

Efter nazisternes fald og Hitlers selvmord oplever Riefenstahl at blive arresteret, forhørt og udspurgt om sin forbindelse til Hitlers regime, og selvom hun formelt frikendes for skyld, så lever hun resten af sit lange liv i skyggen af de anklager, offentligheden konsekvent rejste mod hende. Riefenstahl rejser senere ad flere omgange til Sudan, hvor hun fulgte forskellige stammer på nært hold, hvor hun oplever en ”harmonisk mellem indre og ydre skønhed”, som minder meget om Hitlers ideal. Her stiller ingen spørgsmål til hendes fortid, og Riefenstahl bliver ved med at fastholde sin uskyld.

Analyseopgaver:

A: Karakteranalyse

- Lav en karakteristik af Leni Riefenstahl på baggrund af Veiels film om hende. Kig blandt andet på hendes udtalelser og hendes udtryk. Virker hun forandret i årenes løb og hvordan påvirkes hun af anklagerne mod hende?
- Diskuter hvordan hendes troværdighed opleves? Virker det troværdigt at hun insisterer på ikke at have tænkt sine film som nazistisk propaganda? Og er det overhovedet muligt at adskille kunstneren fra virkeligheden, når virkeligheden virker så presserende i værkerne?
- Kan man overhovedet tillade sig at være så naiv, som Riefenstahl lader til at have været? Kan kunstneren fritages for ansvar, hvis hun mener ikke at have bidraget med noget forkert?

B: Tematisk analyse

- Hvilket indtryk får vi af Nazityskland gennem ’Riefenstahl’ og gennem Riefenstahls film?
- Hvilke rolle spiller propaganda i filmen?
- Hvordan kommer de nazistiske idealer til udtryk i Riefenstahls film?
- Den jævnaldrende kvinde, som Riefenstahl konfronteres med i et tv-interview i 1976 kalder Riefenstahls film for ’rottefængerfilm’. Betegnelsen er med henvisning til folkesagnet ’Rottefænger fra Hameln’ om, hvordan der i 1284 kom en rottefænger til den nordtyske by Hameln. Da han ikke fik betaling for sine tjenester, brugte han i stedet sit fløjtespil til at lokke alle byens børn ud af byen til floden Weser, hvor de druknede. Hvilken sammenhæng er der mellem Riefenstahls propaganda-film og eventyret om rottefænger?

C: Skriveøvelser i Tysk

- Fakta: Skriv en kort tekst om Riefenstahls liv og film med særligt fokus på anklagerne mod hende om at sprede nazistisk propaganda
- Kreativ opgave: Forestil dig at du er Riefenstahl, der i sine erindringer skriver om at lave ’Olympia’ og ’Viljens triumf’. Hvordan kunne hun tænkes at formulere sin position som fri og upolitisk kunstner?

Dokumentaranalyse – mellem propaganda og observation

’Riefenstahl’ er interessant på mange måder – fra et mediemæssigt synspunkt ikke mindst fordi det er en dokumentarfilm, der omhandler nogle af filmhistoriens mest kendte dokumentarfilm. Men som dokumentarister er der milevid forskel på Riefenstahl og Veiel. Hvor Riefenstahl trods sin hårdnakkede afvisning af at have lavet nazistisk propaganda har brugt en dokumentarisk metode, hvor filmenes argument er blevet fremført æstetisk – hun var så overbevisende at hun med sine næsten overnaturligt

smukke fremstillinger har inspireret så forskellige film som 'Løvernes konge' (særligt scenerne med Scars magtovertagelse) og 'Star Wars'. Der er således ikke tale om propagandafilm i traditionel forstand, hvor en autoritativ stemme med syvtommersøm indprenter en utvivlsom sandhed. I stedet er Riefenstahls propaganda skjult i billeder, der viser storheden i det regime, der har bestilt optagelserne fra hende.

Veiels metode er radikalt anderledes. Bortset fra en enkelt *voice over*, der aldrig optræder med ansigt og krop i selve filmen, er hele 'Riefenstahl' fortalt ud fra sammenklipninger af eksisterende materiale. Det er dermed en film, der i høj grad er blevet til i klipperummet og som fremstår som en montage fra forskellige tider og situationer – alle dog med Riefenstahl som udgangs- og omdrejningspunkt.

- Hvilken effekt har det, at Veiel har iscenesat filmen, som han har?
- Den skotske dokumentarist og dokumentarteoretiker John Grierson formulerede allerede i 1933 dokumentarfilmen som en 'kreativ bearbejdning af virkeligheden'. Allerede tidligt i genrens historie har man altså haft bevidsthed om, at der foregår en kreativ skabelse i forbindelse med enhver dokumentarfilm. Kig på fortællingen om Riefenstahls film. Hvordan har hun bearbejdet virkeligheden? Hvad har hun udeladt at fortælle, og hvad har hun stillet særligt skarpt på? Og hvorfor?
- Samme spørgsmål kan med rette stilles til Veiel. Hvad har han lagt særligt vægt på i sin fremstilling af Riefenstahls liv?

- Når man har set 'Riefenstahl' til ende sidder man ikke nødvendigvis tilbage med et entydigt svar på hendes liv og politiske position. Han virker heller ikke umiddelbart primært interesseret i at placere skyld. Hvad kan være årsagerne til at Veiel har valgt at fortælle historien så åbent?

Propaganda, misinformation og fake news

Det er en fundamental præmis i de fleste vestlige samfund, at vi kan stole på de nyheder, vi bliver præsenteret for. Nyhedsmedierne skal tilstræbe objektivitet og ikke vælge side. Propaganda har per definition valgt side. Her er målet ikke objektivitet, men derimod effektiv overbevisning koste hvad det vil. Det ser vi lige nu for fuld udblæsning i Putins Rusland, men også i kulturel forstand væsentlig tættere på vores egen virkelighed, når Trump og USA spreder løgne og misinformation som en del af deres politiske strategi og bruger ublu digitale medieplatforme (som ejes af techgiganter) til at distribuere disse usandheder.

- Hvorfor mon film er så effektivt et værktøj, når det kommer til at påvirke befolkningen? Hvad kan film, som tekster og billeder ikke kan?
- Diskuter med eleverne, hvordan de selv forholder sig til spørgsmålet om information og misinformation, og om, hvad det betyder for vores verden, når vi ikke kan stole på magten?
- Forestil jer, at Riefenstahl lavede film i dag, og at hendes skildringer skulle bruges til deling på sociale medier. Hvordan kunne det tage sig ud? Kunne man forestille sig klip fra 'Viljens triumf' eller 'Olympia' delt på TikTok eller Instagram?

